

БОРБЕ ТАСИЋ И "ОНТОЛОШКИ РЕАЛИЗАМ"

(Поводом стогодишњице рођења)

Научно дело Ђорђа Тасића о праву и држави представља, поред осталог, и својеврсну реакцију на "онтолошки реализам".¹⁾ У свом делу Тасић стално упозорава на опасност од фикција, априоризама, супстанцирања, статичке и догматске логике (празног логицирања) по којој правни појмови и принципи одговарају стварности на један апсолутан начин, тако да се она (стварност) може у потпуности помоћу њих обухватити и схватати.²⁾ Илузија људског духа да се само логиком и из логике може објаснити правна стварност носи са собом опасност губљења веза са стварношћу, контактата са позитивним правом и животом, заборавља да правни појмови и принципи имају позитивно-правну тј. практичну страну, и стварање идеалних појмова уместо оних који одговарају стварности.³⁾

Тасић је свестан тешкоћа у стварању прецизних правних појмова, како због динамичности⁴⁾ тако и због ступњевитости⁵⁾ правних појава, њихове измешаности у стварном животу и немогућности да се право затвори само у себи. Зато уколико желимо да обухватимо правну стварност, како је право не само организациони процес већ у исто време и културни и социјални процес, потребно је да у

- 1) Израз "онтолошки реализам" узимамо у смислу који му даје Ренар (*La veleur de la loi*, 1928, стр. 32), да појам има "монопол стварности", да је "појам једна савршена стварност, потпуна, довршена..."
- 2) Како је готово целокупно Тасићево дело реакција на онтологизам а посебно његов Увод у правне науке из 1933, наводимо само неколико: *Sulla Metodologia - di alcuni concetti di diritto publico. Studi di Diritto publico in onore di Oreste Rannelletti, mel XXXV, anno d'insegnamento. Volume secondo. CEDAM, Padova, 1931, str. 309-328; Jesu li ministri činovnici, Zbornik znanstvenih razprav, VI letnik, 1927-1928, v Qubqani 1928, str. 143-153; Одговорност за ризик*, Архив за правне и друштвене науке, нарочито свеска за април 1925, стр.161-169; Теорија и пракса, Мисао, књ. IV, св. 3, 1. новембар 1920, стр. 1545-1553 и св. 4, 16. новембар 1920, стр. 1633-1646; Одговорност државе по принципу једнакости терета, Београд, 1924, нарочито стр.196 и 216-217; *Један покушај поделе државних функција у формалном и материјалном смислу (једно методолошко изучавање), Зборник зnanstvenih razprav, V летник, 1925-1926, в Љубљани 1926 (посебан отисак), стр. 37-39; Теорија и пракса, Архив за правне и друштвене науке, свеска за април 1940, стр. 273-276; О бирачком праву и односу бирача према представницима, Мјесечник, 4-5/1925, стр. 152-157; Проблем оправдања државе, Београд, 1920, стр. 12-16 и 86; Да ли држава може чинити противправне радње, Зборник зnanstvenih razprav, III летник, 1923-1924, в Љубљани 1924, стр. 230-239; О конзервативном и демократском национализму, у књизи Правне расправе, Београд, 1921, стр. 84-86; Је ли општина државна функција и има ли она право на вршење те функције или је то функција, Архив за правне и друштвене науке, свеска за фебруар 1927, стр. 91-110; Самоуправа и аутономија. По нашем Уставу, Архив за правне и друштвене науке, свеска за март-април 1927, стр. 183-188; в. и приказ Тасићев неких радова Томе Живановића у Архиву за правне и друштвене науке, свеска за март-април, стр. 311-312.*
- 3) Веома рано, већ у докторској дисертацији *Проблем оправдања државе*, Тасић закључује: "Логика је у рационализму отишла изнад живота, преко живота и наспрот животу. Међутим, она треба да остане у границама живота. Она треба да иде за животом, за потребама живота" (стр.86).
- 4) О праву као динамичној појави в. нарочито Увод у правне науке (1933) и *Le realisme st normativisme dans la science juridique, Revue internationale de la theorie du droit (Internationale Zeitschrift tur Theorie des Rechts), Annee II, 1927/28, N-1, str. 41 и сл.*
- 5) Како је правна стварност сва у преливима, то су и поделе које се врше у науци релативне. Тако нпр. подела на опште правило и конкретан акт, на нормативна и техничка правила, апсолутне и диспозитивне норме итд. В. детаљније Увод у правне науке (1933).

правне појмове уносимо социјалне садржаје и социјалне вредности, ако су од значаја за права и обавезе субјеката. Због тога се не можемо задовољавати, у одређивању правних појмова, само формалним моментима без материјалних. Међутим, уношењем материјалних момената губи се прецизна граница између чисте форме и практичне функције коју једна институција треба да врши, тј. између идеје и појма. Зато је много исправније, сматра Тасић, расправљати "о прелазу од идеје ка појму", одн. о појму који своје одређење добија на основу идеје која се приближно остварује у животу.⁶⁾

У том смислу Тасић стално упозорава у својим радовима да су појмови којима се служимо "само симболи стварности, а не сама стварност";⁷⁾ "само апстракције стварности", "чисти изрази одређених тенденција";⁸⁾ "аспекти и перспективе у разним правцима";⁹⁾ "само вештачки одвајају једну појаву од друге, међутим су далеко од тога да одговарају у потпуности стварности која је једна целина и у динамичком постојању";¹⁰⁾ "релативне количине, условљене идејама и интересима људи којих се тичу, преломљени кроз призму схватања и заинтересованости, које варирају према групи, средини, индивидуи";¹¹⁾ "само функционалне вредности", "перспективе у овом или оном правцу, релативни према систему, у коме имају своје место, односно према целини, која није никад апсолутна у којој се посматрају, служе само као извесне станице на путу ка даљем теоретском сазнању и практичној оријентацији човека, као ослонци за његово напредовање у сазнању и практичној победи природе и друштва".¹²⁾

Тасићева "борба" против "онтолошког реализма" посебно је дала резултате у развијању теорије тумачења права. Он оштро критикује тзв. појмовну јуриспруденцију (Begriffsjurisprudenz), тј. такво конструисање научних појмова да постају самостална жива бића, "juristische Körper" (у смислу Јерингове више и ниже јуриспруденције - из периода пре његове Борбе за право и Циља у праву), која се аналогно живим бићима даље развијају и стварају нове појмове којима се попуњавају празнине у праву и дају одговори на сва питања која се могу појавити,¹³⁾ и на тој критици развија теорију тумачења права. И то такву у којој се напушта логицизам, рационализам и конструктивна метода тумачења а води рачуна о динамичности појава. Кроз синтезу најважнијих резултата до којих је дошла наука о тумачењу права, обогативши је својим критичким примедбама и допунама, Тасић је "овде јасно показао како је све у праву повезано с целином и са друштвом" и "како се проблем тумачења може успешно решити само посматран у таквој целовитости".¹⁴⁾

По Тасићу, смисао правне норме стално еволуира с обзиром на промене у друштвеним односима,¹⁵⁾ тако да се њено значење може открити само ако се схвати процес њеног стварања у друштву и практичне потребе друштва.¹⁶⁾ Тако се правна норма одликује својом релативношћу, неодређеношћу и практичношћу која је

6) В. детаљније *Sulla metodologia*, стр. 311-314. У овој расправи, на неколико примера из јавног права (појам изборног права и однос између бирача и изабраних, однос између аутархичних институција, појам државе и правне државе) Тасић указује на недовољност формалног одређивања правних појмова и на нужност уношења у њих материјалних момената.

7) В. *Проблем оправдања државе*, стр. 86.

8) *V. Sulla metodologia*, стр. 328.

9) В. Тасићев приказ Живановићевих радова, стр. 312.

10) В. *Одговорност за ризик*, стр. 162.

11) В. *Увод у правне науке (1933)*, стр. 7.

12) В. *Јесу ли министри*, стр. 144.

13) Иако се научни појмови принципијелно не искључују с практичним, законодавчевим појмовима, битно је разликовати их и из научних појмова не извлачити позитивно-правне последице. В. детаљније *Један покушај*, стр. 37-39.

14) В. Радомир Лукић, *Научно дело Ђорђа Тасића*, *Анали Правног факултета у Београд*, 1/1959, стр. 9.

15) В. *Увод у правне науке*, Београд, 1941. стр. 18: "У праву има увек један проценат неизвесности".

16) В. *Увод у правне науке (1941)*, стр. 81

просторна и временска. Један појам узет сам за себе може бити јасан и одређен, међутим, његова садржина у правној норми одређује се тек у практичној примени исте. Како је право скуп појмова вредности, то оцењивање разних моралних, психолошких, и друштвених чињеница омогућава правној норми остварење циља у друштвеним односима. Другим речима, право је један систем појмова и принципа које оцењује тумач и примењивач правне норме.¹⁷⁾ Својом применом право се истовремено и ствара. Закон "није дат сам по себи, већ преко тумачења и примене од стране људи, и зато је дат у једној друштвеној атмосфери".¹⁸⁾ Он постаје друштвени факт који се стално прилагођава променама у друштву.¹⁹⁾ И зато ако се норма тумачи водећи рачуна о друштвеним чињеницама оценом интереса, а не само логиком, конструкцијама и дедукцијом,²⁰⁾ тумач може да решава друштвене односе без напуштања законског текста а с обзиром на њихове практичне потребе. На тај начин судија постаје стваралачки активан у оквиру закона, јер неодређене појмове претвара у одређене - његова активност расте уколико је неодређеност појмова већа.

Тасић је присталица оних схватања која тумачење примају као стварање. Тумач достварује правну норму тумачећи је, при чему треба водити рачуна да то није и изигравање закона. Тако тумач постаје активан орган који наставља посао законодавца. Разлика између њега и законодавца је у томе што он индивидуализира и конкретизира вредности и што клице вредности дате у законима пуни конкретном садржином. Оно што законодавац није могао конкретно да предвиди и регулише, то сада чини тумач водећи рачуна о интересима и остварујући правичност са више смисла за конкретно.

Субсумција и конструкције су и даље потребна средства тумачења права, али се Тасић противи њиховом формалнологичком схватању.²¹⁾ Није тачно, сматра Тасић, да је правно правило под које се подводи конкретан случај увек одређено тако да је субсумција чисто логичка операција. Она је потребна јер обезбеђује сигурност, али не схваћена у смислу логицизма, већ телеолошки, на основу поређења интереса. Зато се Тасић противи дедуцирању из конструисаних појмова, апстрактним формулама и тражи да тумач испитује интересни положај и води рачуна о практичним последицама решења.

Свестан опасности од тумачења *contra legem*, оцењивања на основу осећаја, зашта се залагао покрет слободног права, одн. колико је граница између тумачења у коме тумач достварује правну норму и слободног стварања права ефемерна, Тасић излаз тражи у ширем и бољем правно-социолошком образовању правника, као и у реорганизацији судова. Излаз тражи и у самом људском фактору; у човечности, која је красила њега, да објективност не буде "објективност према стварима већ према људима; и зато је ту правичнији онај који разуме и који, шта више, има љубави према људима".²²⁾ Тако да "закон постаје оно што од њега начине судије приликом његове примене у животу".²³⁾

По својим ставовима у тумачењу права Тасић се највише приближава интересној јуриспруденцији (*Interessenjurisprudenz*). Али било би погрешно ако бисмо његово учење о тумачењу права поистоветили само са учењима претставника ове

- 17) У књизи *Одговорност државе по принципу једнакости терета* Тасић развија мисао "да се право увек развија и да судија треба да ради у смислу еволуције". То произилази из задатка права "да служи социјалном животу, јер као фактор реда оно се мора прилагођавати развјутку социјалних фактора" (стр. 224).
- 18) **В. Увод у правне науке** (1941), стр. 82.
- 19) **В. Прописи Предоснове грађанског законика о тумачењу закона**, Архив за правне и друштвене науке, свеска за јули-август 1940, стр. 86.
- 20) **В. Увод у правне науке** (1933), стр. 225; **Методи или школе тумачења**, Архив за правне и друштвене науке, свеска за април 1935, стр. 283: "нема логике на свету која може извући из текстова оно чега у њима нема".
- 21) **В. Увод у правне науке** (1941), стр. 97: "Ниједног тренутка правник не сме да заборави да има да служи животу, и да је циљ правде и корисности важнији од сваке конструкције".
- 22) **В. Увод у правне науке** (1941), стр. 145.
- 23) Исто, стр. 77.

школе. Тасић је оригиналан критички дух који ни једно-учење не прима потпуно "слепо", независно од тога што на први поглед показује интересовање за једну школу одн. методу тумачења права. Зато је много исправније рећи да његово схватање припада савременом покрету тумачења права и да се карактерише одређеном одмереношћу према појединим екстремностима покрета слободног права, као и недоследностима у схватањима појединих присталица интересне јуриспруденције и научне школе у Француској. У том смислу је исправна Тасићева критика статичке методе тумачења која је владала у интересној јуриспруденцији, као и код *Ženia*, сматрајући то неспојивим с модерним покретом тумачења права социолошки оријентисаним.²⁴⁾ Такође је значајна његова критика нарочито Хека а донекле и Штола, главних утемељивача интересне јуриспруденције, који или сувише сужавају значај конструкцијама и субсумцији или га проширују. Тасић налази једно средње решење: "да конструкције треба да буду истините и да има да нађу своје место у једном систему. Али, с друге стране, сасвим је могуће да се за исто правило или исто решење могу навеести више разлога и да се иста теза може доказати, и кад се пође са различитих становишта. И нетачно је тврђење Штолово да је логично нужно да једно правно правило претставља спровођење једне (само једне) теорије. Исто тако сви теоретски системи садрже и нечег конвенционалног, јер појмови, одређени објектом, одређени су у извесној мери и полазним тачкама које бира субјект..."²⁵⁾

Исто тако, и у разматрању проблема правног лица Тасић открива да је појам правног лица "субстанцирање" правних прописа и логичко конструисање као реалитета који је посебан и одвојен од воља појединаца и њихових права и дужности. Међутим, нема никакве нужности да се одређени правни односи (пошто је правно лице у ствари правни однос) "субстанцирају и од њих створи један нов правни индивидуум",²⁶⁾ јер право нема други реалитет осим људи и правних норми које регулишу њихове међусобне односе. Тасић пише: "Управо ми знамо само за човека с једне стране; за правне норме, за њихову садржину, правне односе у којима се људи налазе с друге. У њему не постоји никаква потреба за једним друкчијим реализирањем, друкчијим реалитетима. Ми знамо за људе и за норме, и то је све. Према томе не постоји никакав правни реалитет. Сва обмана долази на крају крајева од тога, што се замишља да ствари у праву друкчије изгледају него што јесу; отуда дакле што се гледиште правно меша са ствари, тј. идеја да од права зависи шта ће се коме дати са идејом да у праву ствари изгледају друкчије".²⁷⁾

Или, такође, у разматрању проблема државе као више суверене личности која се противставља личностима појединаца у друштву. Уместо тога, једно објективистичко гледиште за које се залаже Тасић само би констатовало ситуације у којима се налазе појединци и извршило би њихово разликовање, пре свега, на јавне и приватне.²⁸⁾

Тасићева "борба" против онтологизма је једна од битних карактеристика његовог дела о праву и држави која, у сваком случају, надживљава сва она његова решења у фундаменталним питањима државе и права с којима се не слажемо. Тако Тасићево дело живи без обзира на време које пролази јер је стварносно. Дело без стварносне димензије нема наде да издржи критику времена.

24) *Методи или школе*, стр. 285; *Увод у правне науке* (1933), стр. 227.

25.) *В. Интересна јуриспруденција*, Архив за правне и друштвене науке, свеска за септембар 1934, стр. 193-195.

26) *Да ли држава*, стр. 232.

27) *Исто*, стр. 233-234. Сва подвлачења Тасићева.

28) *В. О Француској (правној) концепцији државе*, Архив за правне и друштвене науке, свеска за мај-јуни 1926, нарочито стр. 374-376.

**DJORDJE TASIĆ AND THE "ONTOLOGIC REALISM" (ON 100
th ANNIVERSARY OF HIS BIRTH)**

- Summary, -

Scientific work of Mr. Djordje Tasic on law and state is, in addition to other matters, a special reaction to "ontologic realism". Mr. Djordje Tasic warns against danger of fiction, apriorism, substantialism, static and dogmatic logic, according to which legal terms and principles are adequate with reality in an absolute way, and accordingly, reality is to be completely encompassed and understood.

On the example of the interpretation of law, legal person term and problem of the state as a higher sovereign person, the author points out to Mr. Tasic's struggle against ontologism as an essential feature of his work. It is that real dimension of Mr. Tasic's work that outlives those of his solutions in fundamental questions concerning state and law we do not agree with.

